

**ОПОВІДАННЯ І. ФРАНКА “ГАВА”:
ОБРАЗ ДИТИНИ-ПІДПРИЄМЦЯ**

Після повісті “*Boa constrictor*”, роману “Борислав сміється” та інших творів “бориславського циклу” Іван Франко знову повертається до єврейської теми. 1888 року у журналі “Київська старина” опубліковано оповідання “Гава”, але під іншим заголовком: “Слава Богу, для начала і это хорошо”. Звернемо увагу на промовистий підзаголовок: “Етюд із жизни Прикарпатского народа”. Опосередковано підкреслювалася органічність звернення до вказаної вище теми. На цей раз автор вирішує її вельми характерно – на образі хлопчика, а потім юнака з єврейської родини.

І. Франко приділяв цьому творові, його ідейному спрямуванню немало увагу, оскільки опублікував його окремою книжкою у виданні “Просвіти”, число 110, 1888 рік: “Гава. Образок життя підкарпатського народу”, а згодом польською мовою у часописах “*Kurjer Warszawski*”, “*Kurjer Lwowski*”.

Не зайвим буде нагадати відому істину: ставлення Франка до єврейства було багатоаспектним. З одного боку, він різко негативно ставився до зайд, які присмокталися до землі української і виссали з неї всі соки (“п’явки людські”). З іншого боку – цикл “Жидівські мелодії”, образ Вагмана в романі “Перехресні стежки”. Єврейська біднота викликала у Франка глибокі співчуття. А чого вартий образ єврейського хлопчика з новели “До світла”!

Гава з однойменного оповідання – дитина, що стає підприємцем. Цей образ має перспективи в оповіданнях “Гава і Вовкун”, “Гершко Гольдмахер” (частина з незакінченого роману “Не спитавши броду”), однак в іншому вимірі.

Забігаючи вперед, скажемо, що Франко дає нам дуже важливу характеристику “підгірського народу” з його патріархальною статикою. Невмінням українців скористатися з надр своєї землі, яку вони, хлібороби, обробляли споконвіку, скористалися “зайди”. Вони побачили надра “боку”. На наш погляд, це далеко не

маловажний момент у нашому бутті. Пригадаймо тут слова Германа Гольдкремера (друга редакція повісті “*Voа constrictor*”). Це деякою мірою думка самого Франка:

“– Гоїв не жали, – мовив Дувідка, мов з задуми. – Вони брудні й вонючі”.

Герман на це відповідає:

“– То би ще байки, що брудні. Гірше те, що дурні. То єсть для них гірше. Ади, чи вони лізуть у яму і гадки не мають, і задовольняються мізерним заробітком, який тут же і зараз пропивають. А могли б давно робити се для себе і доробитися капіталів. Адже се їх ґрунт був.

Люди проклинали сей ґрунт через “кип’ячку”, а придивиться до тої мазі, довести її до вартості – борони Боже! Скільки літ вона була для них лише завадою. А тепер вона (бориславська земля – не лише бориславська – З.Г.) ожила і їх поперед усього змела з землі. Земля, їх земля мститься за них, проковтує їх день за днем. І мені не жаль їх. Дурному так і треба!”

В оповіданні “Гава” конфлікт не має такого глобального характеру. І все ж син Гершка Гольдмахера Гава зумів “збоку” побачити можливості, яких не бачив у нашому випадку старий Старомиський, як і багато інших людей. До речі, оповідання “Гершко Гольдмахер” опубліковано на три роки пізніше від аналізованого твору. Але фабульно воно розповідає про раніші події, і останнє речення з нього ніби визначає зміст “Гави”: “Гава весь той час ходив іншими дорогами”. Початок оповідання “Гава”: “Батько хотів йому залишити село”. Однак батько, який любив Гаву без пам’яті (характерний штрих в антропологічному плетиві твору: дитина, яка виховується в атмосфері любові, швидше і ширше розвиває свої здібності), зазнав краху, бо “кусав, як то кажуть, більше, ніж міг проковтнути”, і залишив Гаву без крейцара.

На початку твору вустами батька висловлена одна настанова, яка позначена екзистенційним і морально-етичним змістом. Батько дає синові таку науку:

“– Гаво, коли тобі в житті трапиться дещо доброго, хоч би й щонайменше, все кажи: “Хвала Богу, на початок і се добре!”.

Так визначається його світосприйняття.

Ось перед нами 12-літній єврейський хлопчик, круглий сирота. Гава досі виростав у селі. Від природи вельми цікавий і

хитрий (знову характерний штрих, визначальна прикмета в антропології образу!), він не захотів там залишитися.

Життя-буття він знає більше і докладніше, ніж десятеро хлопських дітей у його віці. Погляд “збоку” істоти з іншого життєвого, навіть онтологічного укладу. Але хлопчик поринає в силу обставин (його забрали до Дрогобича родичі) в міське життя. Мимохідь автор кладе характерний мазок. Сини родички Гава жили окремо і не допомагали матері. Такі явища трапляються і серед євреїв, відомих своєю національною солідарністю.

Гава опинився “у терміні” в шевця. І тут автор моделює в дуже своєрідний спосіб науку батька. Коли Гава дістав від челядника, що послав його по горілку, першого потиличника, то сказав: “Хвала Богу, на початок і се добре!” Коли потиличників ставало все більше, Гава, пробувши тиждень, попросив свою опікунку не віддавати його більше до ремесла.

Тиждень Гава пробув у шевця. Тиждень обіцяє опікунка утримувати його задарма. Так закінчується перший розділ оповідання. Тепер Гаві стало не до забав, що він їх мав у селі, коли жилося вільно. Він згадує про життя, “повне забав, свіжого повітря і руху”. І знову дуже прикметний штрих. У спогадах Гава хотів знайти щось таке, “що би тепер можна було визискати”. І знайшов. Незважаючи на окрики своїх одноплемінників, він почав ловити і продавати раки (адже це він робив і в селі з хлопцями). “Не жидівська то річ, трэфні раки ловити”. На цей закид Гава дає промовисту відповідь: “Але гроші за них не трэфні. Я прожив за них більше, як два місяці і вже встиг наскладати цілих два ринські”.

За перебігом сюжету (Гава погоджується ходити з Фавелем по селах і торгувати щетиною, шкірками) автор додає до характеристики Гава такі деталі: його очі запалали “диким вогнем”, коли він дізнався, скільки можна заробити в новому гешефті. Та він, на подив Фавеля, придумав ще один гешефт.

Понеділок у Дрогобичі – ярмарковий день. Гава за ринський, зароблений від продажу щетини, купив сірники і почав їх продавати на ринку. Гавин товар розхапували люди. За день Гава заробляв непогано і своїм звичаєм промовляв сакраментальну батькову фразу. Його торгівля розширювалася. Однак стався несподіваний момент. Автор уводить у діалог селянина з Гавою на торзі одну вельми характерну фразу:

“– А не маєш ти батогів, жидику? – запитався раз у Гава селянин, якому той тицвав свої сірники.

– Батогів? – видивився Гава. – А нащо вам батогів? – Йому здалося, що чоловік кпить собі з нього.

– Як то, нащо, на продаж. Купив би-м, а не хоче ми ся йти на підсіння.

– А відки я маю мати батоги?

– Як то, відки? Жид усе повинен мати”.

Ці слова Гава твердо собі затямив.

Діалог багатозначний, до певної мірою стався поворотний момент у світобаченні, у життєвій стратегії Гава.

Догадливий хлопчик вирішує докопатися до джерела, з котрого продавці на підсінню діставали батоги, і тим самим далі розширити свій гешефт. Гешефт розростався, але вже не до кінця задовольняв Гава. Найбільше його лютила конкуренція, бо інтерес перехопили інші – “множество маленьких жиденят”.

І тоді його увагу привернула характерна постать – “старий чоловічок у старосвітським міщанським уборі. Це був мешканець старого міста Староміський, який у Дрогобичі продавав зелені і білі чіпці дуже гарної домашньої роботи. Звернемо увагу на ці деталі. Прізвище старого чоловіка – Староміський – підкреслює його вкоріненість у рідну місцевість і патріархальність. З іншого боку, маємо ствердження умілості його родини, природність її естетичного смаку. Наведемо ще один важливий із погляду антропології персонажів діалог:

“– А що мамуко, добрі чіпці той чоловік продає?

– Хто, Староміський?

– О, нема над його чіпці! Один на десять літ вистане.

– А чому у него так мало купують?

– Або я знаю, бо не жид. До жидів усі йдуть і будуть послідне дрантя купувати”.

Ще один дуже прикметний штрих до “галицької книги битія”. Промисел Староміського дістався його родині з давніх-давен “по старосвітському обичаю”. У цей “обичай” вривається нова сила. Рису підприємливості в нього вносить чужий, але вже органічний елемент.

Автор подає декілька мазків до картини, на якій зображено родину Староміського. Предківську землю розділили між синів. Старий чоловік залишився з дружиною та трьома вродливими, але

недужими дочками. Гава купує всі чіпці нараз за дешевшою ціною разом із ліскою і дзвіночком на ній, однак попродав їх уже дорожче, і після деякого торгу домовився з Староміським про наступну партію краму. І знову прикметні характеристики. Староміський в уяві Гави – старий дурень, бо дбає про те, щоб його чіпці були міцними.

Автор зображує родину Староміського, який приносить добру новину: “Тіштеся, дав нам Бог щастя”. За гроші, отримані від Гави, купив кілька великих клубків напівшовкових ниток, щоб із них виготовити п’ятдесят чіпців.

Діалог Староміського з родиною, зокрема з дружиною, містить низку характерних деталей: сумніваючись у чесності жида, Староміський, проте, знайшов способи гарантувати себе від небезпеки обману. Заробіток заробітком, головне, аби він був чесним. А хто такий Гава, Староміського не цікавить:

“– А що мені до того, хто він і що він? Нехай тільки роботу дає і гроші платить. А там нехай собі буде і чорт лисий, щоб тільки ми своє діло чесно зробили.

– Бійся Бога, чоловіче, що се ти виговорюєш, – скрикнула стара, христячись побожно”.

Дочки Староміського працювали і співали. Долю дівчат автор порівнює з галузкою, відірваною від дерева, занесеною бурєю далеко в море. Акцентуємо увагу на ще одній деталі. Пісні дочок збуджували в душі батька надії на майбутнє.

У сюжетному плетиві оповідань з’являється ще один персонаж – парубок Андрусь. Він наймитує в отців Василіан і сподівається на добрий заробок від фірманки, підвозячи на будови залізничі будівельний матеріал (у часи Франка з Доброміля справді прокладали залізницю). Андрусь домовився з Староміським про своє одруження з найстаршою дочкою Маринцею.

Цікавий ще факт у людинознавчому сенсі. Дівчина-каліка без маєтку виходить за такого ж зарібника. Іван Франко підтверджує цю обставину тим, що в долях простих людей не завжди першу роль відіграє маєток, матеріальні чинники.

Патріархальний уклад буття корінних мешканців нашого краю “непомітно” протиставляється підприємництву людей “збоку”, а життя дівчат автор зображує з допомогою своєрідного психологічного паралелізму: “Тихі, пишнobarвні надії, мрії, бажання і молитви, що снували в цих молодих, сумовитих дівочих голівках,

перепліталися при кожному вузлику, розвивалися за кожним по-майстерськи зв'язаним очком”.

Сьомий розділ – це зображення подальших походеньок Гава, якому вже шістнадцять років. Він завітав до родини Староміських, щоб зорієнтуватися, як не випустити з рук “золотої нитки”.

Знову з'являється постать Фавеля. На цей раз – у подвійній оптиці. З одного боку, він дає Гаві мудрі поради, як поступати з гоями, з іншого, залишається бідною людиною, незважаючи на досвід і мудрість. Парадоксальність буття позначається і на світі підприємців-зайд. Відзначимо прийом, який постійно реалізує Франко у своїх творах. Зображуючи розширення підприємницької діяльності Гава, автор використовує автентичну топоніміку: Стрий, Сколе, Бориня, Турка, Рудки, Комарно. Гешефт із чіпцями пішов дуже добре. У свідомості Гава народжується підступний план не дати родині Староміських стати на ноги.

Отже, Гава постійно хитрує, обмірковуючи плани, як ошукати гоїв. “Усі вони будуть робити на мене”, – думає він, заплітаючи вузлики на сіті, котрою хотів обмотати всю “тоту нещасливу родину”. Гава діє підступно. Підступність підприємців – ця тема в оповіданні вживається в постійних і динамічних розмірковуваннях Гава. Він стверджує, що наш брат жид розкошує в корчмах сіл, але його не задовольняє такий гешефт, і він склав якийсь план гешефту з волами.

У восьмому розділі автор повертає нас до другої сюжетної лінії – родини Староміських. Обливістю поезики сюжету оповідання є те, що дві його лінії якнайтісніше взаємопов'язані.

Цей розділ починається визначенням часових вимірів дії. Між Хировом і Добромилом споруджують залізницю (історичний факт). Андрусь довозив будівельний матеріал, доходи родини подвоїлися. Мешканці мазурських сіл замовляли спеціальні сітки, які використовували замість шлюбних вельонів (ще одна цікава рисочка до системного відтворення локального колориту). Завдяки Андрусеві і стара хата “немов помолоділа”. Коли Гава відвідує її, в його голові народжується підступний план. Через опозицію природа-людина, людина-підприємець цей план стає більш підступним. Гава говорить, що гешефт із чіпцями кепський, що їх ніхто не купує. Однак Староміський в це не вірить:

– Ні, Гава, то не може бути, щоби ми тепер перестали робити.
– Ну, то робіть, – відповів Гава, здвигаючи плечима”.

На початку розділу автор порівнює стан Гава з котом, який готується піймати мишу. Пригадаємо, що Гава задумав ще раніше: коли Староміським поведеться краще, то їх слід притиснути, щоб вони збагнули: “На світі раз ведеться, другий раз – ні”.

Читач дізнається, що у Староміських не стало коня, заробок Андруся перервався, родина у скруті, і Гава врятував родину, морально примусивши Староміського підписати не вигідний для себе контракт.

І насамкінець – ще декілька деталей. У день, коли Староміський відчув, що Гава накладає йому на шию ярмо, була сльота і студінь. Лаконічний пейзаж підсилює емоційну атмосферу сцени. Як пам’ятаємо, опікуном Гава був саме Фавель, а Гава свій гешефт вів так крадькома, що опікун про нього не знав. Однак Фавель не образився, а схвалив таку поведінку.

“– З нього, певне, щось велике буде!”

А Гава, ошукавши голя, побожно прошепотів:

“– Хвала Богу, се добре на початок!”

Звичайно, оповідання “Гава” слід розглядати в контексті інших творів Франка, в яких порушується тема співжиття українського і єврейського народів. Згадаймо зустрічі Франка з Герцлем, а також низку інших матеріалів, що містять різні відомості про становище євреїв в Україні.

Не варто замовчувати і явища історичної дійсності, але потрібно акцентувати на позитивах. Ми бачили, що енергетика, загальна тональність твору не є надто напруженою, вона не позначена вражаючими моментами.